

Magyarország közoktatásügye 1910. évben.

Írta : Vári Albert.

Az előttünk fekvő mű, mely különnyomat „A m. kir. kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv“-ből, három vallás- és közoktatásügyi miniszter működését érinti. Visszanyúlik még az *Apponyi Albert* gróf miniszterségének utolsó napjaira, magában foglalja a *Székely Ferenc* ideiglenes miniszterségét és végül a *Zichy János* gróf működését. Mi mindenekelőtt örömmel állapítjuk meg a tényt, hogy a Székely Ferenc személyében, habár ideiglenesen is, de unitárius ember látta el a magyar kir. vallás- és közoktatásügyi kormány teendőit. Ez a tény fényes elégtétel vallásunknak a múlt sötét idők üldöztetéseiért, amikor az unitáriusokat a hivatalokból kizárták s magasabb tisztségre nem alkalmazták. Ha összehasonlítjuk az új időknek ezt az irányát és szellemét a III. Károly és Mária Terézia nem is olyan régen letűnt korával, jóleső önérzet töltheti el keblünket s szép reményekkel nézhetünk vallásunk és egyházunk jövője elébe.

Még egy másik tényt is megállapíthatunk a kezünk alatt levő mű alapján. Azt t. i., hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszterium működése vallási téren mind szűkebbre szorul, míg a közoktatásügyi tevékenysége mind inkább kidomborodik. Mi ebben a tényben is egy helytelen hagyománynak a lassú sorvadását s egy helyes és szabadirányú törekvésnek az előrenyomulását látjuk. Mi vallás és egyház között különbséget teszünk. A kettő nem egy jelentésű fogalom. Az államnak joga van az egyházak életét figyelemmel kíséreni s azoknak működését a törvény és közérkölcshelyzetéből ellenőrizni, de nincsen joga a hitnek és a vallásnak az ügyeibe beleavatkozni s ezen a téren az egyéneket egy vagy más irányban befolyásolni. A vallás mindenkinek magánügye. Ez a magánügy állami kormányzást nem vár és nem tűr. Éppen ezért

mi csak helyeselni tudjuk azt az irányzatot, mely ezen miniszteri-umnak a szorosán vett vallásügyi működését talán öntudatlanul is szűkebb térre szorítja, hogy a közoktatásügyi tevékenysége annál intenzivebb legyen és termékenyítőbben hasson.

Még egy általános észrevételünk van a miniszteri jelentésre. Ismételten előfordult, hogy a miniszteri, hivatalos székben „*két protestáns egyházzól*“ beszélnek. E jelentésnek is van egy mondata, amelyben ez a kifejezés előfordul. A 11-ik oldalon ugyanis ez áll: „Az 1848. XX. t.-c. 3 §-ának fokozatos végrehajtása véget a *két protestáns* egyháznak e címen eddig kiosztott segély megfelelő emelése iránt az intézkedések megtétettek“. Apponyi Albert gróf, midőn unitárius részről ilyenszerű kijelentését kifogásolták, egyfelől a törvényre hivatkozott, másfelől pedig azt mondotta, hogy nem az ő haláskörébe tartozik eldönteni azt, hogy ki a protestáns és ki nem. Ezt mi is korrekt álláspontnak tartjuk. De hát akkor egy hivatalos jelentésben miért beszél mégis a miniszter „*két protestáns*“ egyházzól. Miért irányítja és tereli a közvéleményt a protestáns szónak ilyen szűkkörű és kizárólagos jelentése felé? Hiszen a protestánsok nagy többsége ezt már ma nem így értelmezi. Ez a szűkebbkörű felfogás ma már meghaladott álláspont, ami legkevésbé találó az ország közoktatásügyi miniszteréhez. De felfogásunk szerint sem történelmileg, sem a törvény szempontjából meg nem okolható. Igaz ugyan, hogy az 1791. évi XXVI. t.-c.-ben „*két protestáns felekezet*“-ről van szó De hazánkban a vallásügynek és az egyházak jogviszonyának nem ez a végleges szabályozása. Akkor még az unitárius vallás nem volt Magyarországon bevett vallás. Akkor valóban csak „*két protestáns*“ egyházzól lehetett szólni törvényesen. De az 1848. évi XX t.-c. lényegesen megváltoztatta a helyzetet. Nevezett törvény 1. §-a az unitárius vallást is törvényesen bevett vallásnak nyilvánította. Így az eddigi „*két*“ protestáns egyházzhoz törvény- és természetesen csatlakozik a harmadik is, amely ugyanazt az irányzatot és szellemet szolgálja, mint a másik kettő. A mint nem beszélünk ma a 18-ik század nyelvén, úgy a magukat túlélte törvények által nem tanácsos a közfelfogást zavarni s a tisztultabb vallási és egyházi fogalmakat meghomályosítani. Az 1529-ik évi speieri gyűlésen csak a lutheránusok protestáltak. Ennek alapján szoros értelemben csak őket lehetne protestánsoknak nevezni De azóta ez a szó egy nagy és egy általános iránynak a kifejezője lett. Akik tiltakoznak a val-

lási tekintélyek és a vallási külső kényszer és erőszak ellen, mind-azok protestánsok, bármilyen felekezethez is tartoznak. Különben azt is megállapíthatjuk és pedig örömmel, hogy a miniszter idézett kijelentése nem fedi a valóságot, mert a többi protestánsokéval együtt a mi államsegélyünk felemelése iránt is intézkedett.

Ezek után rátérhetünk a jelentés ama főbb adatainak az ismertetésére, amelyek olvasóinkat is érdekelhetik.

A jelentés szerint befejezést nyert a kath. alsó papság kongrua rendezése is úgy, amint az a nem katolikus lelkészeknél történt. A szükséges kongrua összegből a nagyobb egyházi javadalmak csak 700,000 K-át, a magyar vallásalap 1,200,000 K-át fedez, a többi az állampénztár terhére megyen. Az 1909. évre a latin és görög szertartású kath. lelkészek részére 3,093,597 K útványoztatott kongrua címen. A mindenkori kongrua igények megállapítása céljából szervezetett az „országos katolikus kongruatanács“ 15 taggal, mely negyedévenként tartja gyűléseit.

A nem kath. lelkészek részére 1910. évben 2,555,687 K 95 fill. kongrua útványoztatott. Ebből 106 unitárius lelkésznek jutott 114,533 K 57 fill.

A *középiszkoláknál* is fejlődésről számol be a jelentés. Intézkedés tétellett új középiszkolák felállítása, a csonka intézetek kifejlesztése és népes iskolákban párhuzamos osztályok létesítése iránt. A főigazgatói értekezlet megállapodása alapján „egészségügyi“ és „tanulmányi“ szempontból intézkedett a miniszter, hogy a délelőtti tanítás az összes középiszkoláknál életbe léptetessék. Az igazgatói értekezletek megkönnyebbitése céljából a résztvevőknek 50 K úti átalány folyósított.

A *népmivelés* egységesítése céljából a népoktatás és kisdid-óvás elvi jelentőségű ügyeit együvé csoportosította a miniszter. Ezenkívül növelte az iskolák és tanítók számát. Ez utóbbi 6,640-ről 7,524-re emelkedett. A beszüntetett „Néptanítók Lapja“ 1910. szeptember havában újra megindult. A tanfelügyelet fokozottabb végzése szempontjából tanfelügyelői kirendeltségek szerveztettek. Valamint tervbe vétetett a tanfelügyelet általános reformja is. Igéri a miniszter, hogy a jövőre a tanfelügyelők kinevezésénél a magasabb képzettséget és a pedagógiai kvalifikációt előnyben fogja részesíteni. A nem állami iskolák segélyezésére 8,540,000 K fordított. Intézkedés történt arra nézve, hogy az ingyenes népoktatás végrehajtása folytán a tan- és felvételi díjakért az illetők megfelelő kár-

pótlásban részesüljenek. A gazdasági ismétlő iskolák törvényhozási rendezése a miniszternek egyik életrevaló terve. Az iparos tanonciskolák száma 18-cal szaporodott.

A *tanítóképzés* terén két fontos újítás történt. Egyik a tankepesítő vizsga reformja, másik a tanterv revízió. Az elsőknek vezető gondolata a magyar nemzeti jelleg kidomborítása, a másoknak pedig a gyakorlati élethez való közeledés. Mind a két törekvés elismerésre méltó.

Ezekon kívül a gyógypedagógia, a kereskedelmi, a különböző szakoktatás, a muzeumok, könyvtárak, művészetek terén végzett szép és elismerésre méltó munkát a közoktatásügyi kormány.

A főbb statisztikai adatokat a következőkben ismertetjük: Az 1909—10 isk. évben 2,762 kiseddóvó intézet működött, amelyek között vannak állami, községi és felekezeti jellegűek. Kiseddóvó-dában járt 241,211 gyermek, a kiknek 0·5%-a volt unitárius. Tanköteles volt 3,112,600, akikből mindennapi 2,263,798 és ismétlő 848,802. Az összes tankötelesek közül az iskolába jártak száma 86·9%, míg a mindennapi tankötelesek közül 88·9%-ot tett ki. Az elemi népiskolák száma 16,455 volt. Ebből 2,744 állami, 6 vármegyei, 1,333 községi, 12,075 felekezeti. A felekezeti iskolák közül 36 volt unitárius. A 36 unitárius iskola részére tanítói fizetés kiegészítés és korpótlék címén 36,288 K államsegély útalványoztatott. Az unitárius tankötelesek közül 7368 járt iskolába. Ezek közül 1515 felekezeti, 4673 állami, 869 községi iskolát látogatott, a többi idegen felekezeti iskolába járt. Unitárius iparos tanonc 385 volt. A felső nép, illetve polgári iskoláknak 97, a tanítóképzőknek 16, míg a tanítónőképző intézeteknek 45 unitárius hallgatója volt. Gimnáziumokban és reáliskolákban együttesen 558 unitárius növendék tanult. Ebből 372 tanult felekezeti intézeteinkben, a többi 186 állami, vagy más felekezeti intézetben tanult. Az unitárius középiskolai növendékek száma szép emelkedést mutat, mert amíg az 1901—1905. évi átlag 431, addig az 1906—1910. évi átlag 526-ot tesz ki. A felső tanintézetek hallgatói közül 109 volt unitárius, ami 0·9%-ot tesz ki. Művészeti iskoláknak is volt 32 unitárius tagja. Állami gyermekmenhelyeken 221 unitárius gyermek volt elhelyezve, ami városok szerint így oszlik meg: Arad 3, Budapest 24, Kecskemét 2, Kolozsvár 35, Marosvásárhely 62, Nagyvárad 2, Pécs 3, Szabadka 6, Szeged 35, Szombathely 5, Temesvár 44.

Kereszttségben részesült 2211 unitárius újszülött, ami 89 4°/_o-nak felel meg. Konfirmált 1302 Egyházi áldásban részesült 579 pár, vagyis a házasságkötések 100°/_o-a és temetési szertartásban 1,432. Az unitárius egyházból kitért 78 férfi és 125 nő. A kilépettek nagy része a r. kath. és református egyházba tért át. Az unitárius egyházba jött 46 férfi és 65 nő. *Igy az áttérések folytán 92 veszteségünk volt.* Az unitárius istentiszteletek mindenütt magyar nyelven tartattak.

Arany Tamás.

Irta : Dr. Borbély István.

Arany Tamásról egyház- és irodalomtörténetírásunk még mindig nem tud többet néhány olyan kifejezésnél, amelynek értelme félig homályos és csak részben fedi a valóságot. Kanyaró 1891-ben azt írta, hogy „az unitárius hitnek honunkban Arany Tamás volt legelső apostola“ (Unitár. Magy. 56. l.). E nézetét 1906-ban azzal egészítette ki, hogy Arany „a nemrég teljes egészében megjelent Kálvin-Institutiokból a Servet nem mindenütt szerencsésen cáfolt Restitutioja szembetünőbb igazságait okoskodta ki“ (Dávid F. 13. l.). „Unitárius polemikusok“ című irodalomtörténeti tanulmányomban (9. l.) én azt állítottam, hogy „a dogmatikus Stancaró első követője Magyarországon, ki mesterének elveit annak eltávozása után nyíltan hirdette, köröspeterdi Arany Tamás volt“. E véleményeket fogom revideálni az alábbiakban.

Huszár Gál, a kassaiak száműzött papja, 1562-ben arianus tévelygéseknek mondja Arany állításait. Ugyanez a vád később gyakran illette Dávid Ferencet is, aki kellő önérzettel tiltakozott ellene. A kifejezés maga („arianus tévelygés“) különben általános értelmű. Dávid Ferenc 1555-ben a Dialysisben azt írta, hogy Stancaró „Philippum Melanthonem ter pessimum nominat Arrianum“ (6. l.); alább pedig (14. l.) ő mondja Stancaróról és követőiről, hogy „qui affirmant eum secundum divinitatem intercedere sunt ter pessimi Arriani“. A római katolikus Novicampianus Albert 1556 november 26-án a zwinglianus Kálmáncsehi Sánta Márton^t nevezte eretnek arianusnak (Szamosközy: IV. K. 1. l.). Mint a példák igazolják, „arianus“ elnevezésen értettek minden olyan tanítást, mely nem pontos másolata a nicaei zsinat confessiojának. Ezt különben a szikszói zsinat (1568) végzéseinek azon pontja is igazolja, ahol ez a figyelmeztetés olvasható: „szedje össze kiki az érveket, hogy Arius annál hamarabb megszegyenüljön“ (Kiss Á: